

Groddakarlarerna

Ett nedslag i gotländsk folkmusik

På Gotland, som på många andra ställen, har folkmusiken varit viktig i festligt lag. Gotland har en för fastlänningar ganska okänd folkmusiktradition, en spelmanstradition som lite skiljer sig från det vanliga. Såväl musikutbildade som andra både utövade och skapade det vi idag brukar kalla folkmusik. Den som besöker Gotland och träffar på folkmusiken kan genom den också möta namn på personer som varit viktiga i öns historia och tradition.

På fastlandet är spelmansmusiken kanske mer förbunden med dansen, medan låtarna på Gotland i högre utsträckning utvecklats till rena virtuosstycken spelade av notkunniga och musikutbildade ståndspersoner, även av kyrkans män, om dock naturligtvis åtskilliga exempel på motsatsen inte saknas.

Folkmusiken på Gotland är i huvudsak upptecknad av ett par traditionsbärare, med tonvikt på norra Gotland av riksspelmannen och lantbrukskassekamreren i Lärbro Svante Pettersson, som år 1948 grundade och sedan ledde Nordergutarnas spelmanslag. Mer koncentrerat på södra Gotland finns upphovsmannen till verket Gotlandstoner, folkskolläraren August Fredin, som till en övervägande del upptecknat sin faders, storspelmannen Nils Mårtensson Fredin från gården Flors i Burs, mycket breda repertoar. En stor del av Fredins uppteckningar härstammar från **”Florsen i Burs”** och hans hustru Elisabeth Olofsdotter, vars omfångsrika sångrepertoar inleder uppteckningen **”Gotlandstoner”**. Hon har bidragit med inte mindre än ett drygt hundratal olika sångtexter.

Bland alla dessa spelmän finns flera som står ut bland de andra. På södra Gotland finns i Gotlandstoner uppteckningar efter prästen, komminister Olof Laurin i Dalhem, som var både notkunnig och spelman, och som lämnade flera låtar efter sig. Bröderna Romin, söner till domkyr-

koorganisten Georg Romin, efterlämnade flera kända och spelade låtar. Klockaren Olof Laugren i Alva är ett tredje namn. Ett antal polskor finns efter en bonde i Etelhem och som sägs ha dominerat spelmanstraditionen där på 1700-talet, **”Hagebyen”**, egentligen far och son Lars och Jacob Hagebyar. En fullständig uppräknings skulle bli långtråkig långt innan den kommit halvvägs, med Svante Petterssons levnadsbeskrivningar får listan mera kött och blod.

Norra Gotlands främsta namn är utöver Svante Pettersson själv och hans släkt och vänner, kanske i första hand Groddasläkten, vilken med tiden tog namnet Godman, ett namn som fortfarande lever kvar på flera händer på Gotland. Groddasläkten omfattade flera generationer och de bodde inte heller hela tiden på den ståtliga Groddagården strax norr om kyrkan i Fleringe en mil nordväst om Lärbro. Det var först på andra halvan av 1700-talet som gården kom i Godman-släktens händer.

Det finns många sägner och många låtar efter Groddakarlarerna, särskilt om och efter Grodd-Jaken, Jacob Godman (1803-1884). Groddakarlarerna var inte notkunniga, och därför finns tyvärr bara mest rester av deras rika repertoar bevarad. På artonhundratalet var det en hel brödraskara som spelade, inte dock den siste Grodd-Jaken (1878-1948), som blev den siste som bodde på gården. Gården är nu hembygdsgård och minnena återupplivas varje år en onsdagkväll i juli med låtspel, sång, och dansuppvissning av Norra Gotlands Folkdansgille.

Folket på Grodda bedrev framförallt lantbruk och den förste Grodd-Jaken stod för ett omfattande gästgiveri, med servering, inkvartering och tillhandahållande av skjutshästar. Med gästgiveriet kom Grodda-gården att hamna i centrum för kommunikationerna på norra Gotland, nu ligger den insprängd i kanten av den magra tallskogen och kalkhedarna långt från närmaste nedlagda livsmedelsbutik, vilket nog är den sarkastiska kommentar, som annars bäst karakteriserar situationen på norra Gotland. Nära granne är annars Nordkalk i Storugns, som exporterar ett stycke av öns 450 miljoner år gamla siluriska berggrund

Detta är en utökad version av en artikel som var införd i NOS nr 3/2010

i form av kalkgrus till trädgårdsgångar och bränd som högklassig kalk till stålverken.

Storugns var hamn med en imponerande kalkugn redan förr i tiden, och även om den moderna dubbelschaktugnen i Storugns idag är mångdubbelt större, så räckte hamnen i alla fall till för att Oscar I med sönerna Carl (sedermera Carl XV) och Oscar (sedermera Oscar II) med den svenska ångbåtsekskaderen med ångkorvetterna Thor, Gefle, Valkyrian och Orädd flera gånger under 1850-talet skulle angöra hamnen. Då ordnades det naturligtvis till stor bal i den Westööska parkanläggningen för kungligheterna med ortens noblesser som arrangörer. Som danspartner till prins Oscar uppådades den vackra skepparedotten Olivia Nordahl från Vikers (undrar hur det kändes?).

Naturligtvis så sände man också efter spelmän och Grodd-Jaken hämtades från den närbelägna Groddagården. Balen måste ha varit lyckad, Grodd-Jaken kunde så väl excellera med sin skicklighet så att han ur prinsens (en del säger ur

kungens, Oscar I:s, också kungen kunde spela fiol) hand fick mottaga en femtiokronorsedel, inte lite pengar på den tiden. Efter Grodd-Jaken och hans spelmanstriumf har vi nu kvar brodern **Lars Godmans "Femtiorksdalersvalsen"**, den låt som nu är Gotlands landskapslåt och som ingår i allsplsrepertoaren på Gotland.

Det finns bara ett par låtar efter Groddakarlarerna upptecknade i Gotlandstoner, men i Svante Petterssons uppteckningar kan man hitta betydligt fler som bevarats i tradition genom andra spelmän på bygden, t.ex. efter Gillis Friberg i Hellvi, men också efter dragspelaren Inge Landtbom i Fleringe. Men framförallt lotsförmannen Albert Nordström i Fårösund har genom Svante Petterssons försorg räddat flera Groddapolskor åt eftervärlden.

Jakob Godman spelade inte bara fiol, på Groddagården bevarades en flöjt, men framförallt Grodda-liran, vilken Jakob Godman i sin ungdom fick av sina föräldrar. Den vevliran bevarades på gården, men skänktes av den siste Grodd-Jaken till Gotlands Fornsal (Länsmuseet) i Visby. Moderna kopior av Groddaliran finns både

Groddaliran.
Foto: Per-Ulf Allmo

Groddagården.

Foto: Fredrik Bruno

att köpa delar och att lyssna till. Man har också en tid anordnat vevlirestämmor på Groddagården, det har både surrat och brummat i sommarnatten.

Det berättades om Groddakarlarerna, att särskilt eftersom de inte var notkunniga, så kunde det bli så att när de gick och plöjde eller harvade på åkern och kom på en melodislinga eller en låt, så kunde de helt sonika lämna häst och redskap kvar ute på åkern för att snabbast möjligt repetera och lära in musikstycket innan det hade hunnit glömmas bort. Har man inte hört samma berättas efter andra spelmän också? Om Hagebyen sades det att han stundtals blev upp mitt i natten och gick omkring runt i sovrummet i bara nattskjortan och spelade. Man undrar vad hustrun tänkte om saken, men hon hade väl inget att säga till om på den tiden. Sonen, Hageby-Jaku, blev i alla fall trots detta också han storspelman.

Den gotländska folkmusiken är väl värd att lära känna, de klassiska låtarna är just klassiska, på gränsen till violinetyder frambringade av notkunniga och spelskickliga personer, varav många

mer kan kallas violinister än spelmän. Mollpolskorna spelades sällan till dans, utan de föredrogos i ett långsammare tempo med mer allvar och känsla, dem skulle man bara "höra på". Det har på senare år också kommit en rekonstruktion av dansen, Gotlandspolskan, som närmast kan liknas vid slängpolska eller kringellek, men den är ringa spridd. Dansen finns annars beskriven i inledningen till Fredins "Gotlandstoner". Också kadriljen var vanlig, spelad är oftast Skräddarekadriljen, samtidigt som dansen och låten till den för fastlandets folkdansare kanske mest välkända Gotlandskadriljen i den klassiska folkdansboken "Gröna Boken" inte är från Gotland, den härrör från Uppsalastudenternas folkdansgille "Philocoros". Svante Pettersons samling Gotalåtar innehåller också avtryck av en annan raritet, Julius Bagges uppteckningar av gotländska låtar från år 1879-80, vilka är avtryckta i faksimil längst bak i låtdelen av bokverket. Här kan man t.ex. hitta en uppteckning av den klassiska General Segebaldens polska, den låt som inspirerat Gunnar Hahn till hans "Götisk svit", ett verk för

Groddagården.

Foto: Fredrik Bruno

stråkorkester. Det bör här kanske framhållas, att det inte var landshövdingen och generalen Carl von Segebaden, som lät bönder och borgare hämta sten ur ruinerna efter det Visborgs slott, som danskarna lät spränga i luften efter deras kapitulation år 1679. Det är ju ett par hundra år sen nu och man hade en annan kultursyn när man skulle bygga på den tiden. Skövlingen av Visborgs slott skedde redan på 1600-talet, däremot var det landshövdingen Johan Didrik Grönhagen, som på 1730-talet lät ta sten ur Roma klosterruin för att bygga till sitt residens, så ingen rök utan eld. Segebadens namn hittar vi istället på de många milstolparna runt ön, han är känd som den store vägbyggaren, han är väl värd sin ståtliga polska.

Riktig gotländska är inte lätt att förstå, men låtarna är ändå ett gemensamt språk.

Fredrik Bruno

En längre version av artikeln har tidigare publicerats i tidningen Spelmannen.

Referenser

Gotlands Spelmansförbunds (GSF) hemsida: <http://www.musikpagotland.org/spelmansforbundet/>

Vill man lyssna till några av de traditionella gotländslåtarna, så går det bra på Youtube, där det **finns inspelningar med 2001 års ”Florsen”**, Linnea Fredricson, och Maria Wernberg, som är riksspelman på Gotländslåtar. De spelar bl.a. den klassiska bröllopsmarschen, men också Fardume-Lennarts polska av Svante Pettersson, Bjers-Niklas vals och Groddapolskan (se t.ex. <http://www.youtube.com/watch?v=xOJMyO7-HBg>)

Idag kan man ta del igen av de gamla gotländska låtarna, både från Grodda och flera andra spelmän, eftersom Kulturföreningen Roxy på Gotland har ombesörjt en nytgivning av den **sen länge slutsålda ”Gotlandstoner” som nu finns i en vackert inbunden faksimilutgåva**. Låtarna finns också på nätet, www.gotlandstoner.se.

Svante Petterssons uppteckningar finns genom Gotlands Spelmansförbund och Svante Petterssons egna låtar, vilka bär de klassiska Gotlands-låtarnas ambitioner vidare, finns utgivna på Wessmans musikförlag i Slite. Noter till allspels-låtarna på Gotland kan hämtas på GSF:s hemsida.

I Sveriges Spelmans riksförbunds (SSR) nya låt-häfte finns tre Gotlandslåtar, dels Bjers-Niklas vals av Svante Petterssons farfar, dels Baumgartens polska av Carl Leonard von Baumgarten i Roma (1801-1871). Han var både överstelöjtnant och spelman och var dessutom med och grundade musiksällskapet inne i Visby. Även Sandapolskan (det finns egentligen flera "Sandapolskor") tillhör den klassiska repertoaren, Lars-Erik Gottlanders inspelning av dem finns som nr 13-15 på den första SSR-skivan. Det äldre vinröda SSR-häftet "Allspelslåtar" från år 1987 innehåller också ytterligare några av de vanligast spelade låtarna.

Letar man efter just Groddalåtar, så är Groddapolskan, nr 348, och Femtioriksdalersvalsen, nr

488, avtryckta i Gotlandstoner och i Svante Petterssons låtsamling finns det ännu fler låtar som härstammar från Grodda. Vill man läsa mer om Groddakarlarerna och folkmusiken på Gotland, så är Svante Petterssons Gotalåtar (del 1) och Gotlandstoners inledning en bra källa att ösa ur. De unga gotlandsspelmännen Jens Ramnebro och Victor Johansson har ett par uppsatser, bl.a. om Groddavalsen och om Nordergutarnas spelmannslag, som man kan söka efter på nätet.

<http://www.musikpagotland.org/spelmansforbundet/Uppsatser/Groddavalsen.doc>

<http://www.musikpagotland.org/spelmansforbundet/Uppsatser/UppsatsC-Degotländskalåtarna.doc>

<http://www.musikpagotland.org/spelmansforbundet/Uppsatser/uppsats.DOC>

[http://www.musikpagotland.org/spelmansforbundet/Uppsatser/uppsatshagströms\[1\].doc](http://www.musikpagotland.org/spelmansforbundet/Uppsatser/uppsatshagströms[1].doc)

Linnea Fredricson
Foto: Fredrik Bruno